האם אפשר לתמחר תורה?

אתיקה, כלכלה וחינוך במסכת בכורות

הרבנית מישל פרבר, הדרן

1 בכורות דף נט.

מתני' הַנּוֹטֵל שְׂכָרוֹ לָדוּן — דִּינָיו בְּטֵילִים, לְהָעִיד — עֵדוּתָיו בְּטֵילִין, לְהַזּוֹת וּלְקַדֵּשׁ — מֵימָיו מֵי מְעָרָה, אֶפְרוֹ אֵפֶר מִקְלֶה.

גמ' מְנָהֲנֵי מִילֵּי? אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, דְּאָמַר קְרָא: "רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' אֱלֹקָי", מָה אֲנִי בְּחִנָּם — אַף אַתֶּם בְּחִנָּם. תַּנְיָא נָמֵי הָכִי: "כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' אֱלֹקָי" — מָה אֲנִי בְּחִנָּם, אַף אַתֶּם בְּחִנָּם. וּמִנַּיִן שֶׁאִם לֹא מָצָא בְּחִנָּם שֶׁיִּלְמַד בְּשָׂכָר? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֱמֶת קְנֵה". וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא יֹאמַר: כְּשֵׁם שֶׁלִּמַּדְתִּיהָ בְּשָׂכָר כָּךְ אֲלַמְּדֶנָּה בְּשָׂכָר? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר".

2 כתובות קה

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב אַסִי: גּוֹזְרֵי גְּזֵירוֹת שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם הָיוּ נוֹטְלִין שְׂכָרָן תִּשְׁעִים וְתֵשַׁע מָנֶה מִתְּרוּמַת הַלִּשְׁכָּה, לֹא רָצוּ — מוֹסִיפִין לָהֶם. לֹא רָצוּ? אַטּוּ בְּרַשְׁיעֵי עָסְקִינַן? אֶלָּא: לֹא סָפְקוּ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא רָצוּ — מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶן.

קָרְנָא הֲוָה שָׁקֵיל אִיסְתֵּירָא מִזַּכַּאי וְאִיסְתֵּירָא מֵחַיָּיב, וְדָאֵין לְהוּ דִּינָא. וְהֵיכִי עָבֵיד הָכִי? וְהָכְתִיב: "וְשׁוֹחַד לֹא תִקָּח"!

וְכִי תֵּימָא הָנֵי מִילֵּי הֵיכָא דְּלָא שָׁקֵיל מִתַּרְוַיְיהוּ דְּלְמָא אָתֵי לְאַצְלוֹיֵי דִּינָא, קָרְנָא כֵּיוָן דְּשָׁקֵיל מִתַּרְוַיְיהוּ — לָא אָתֵי לְאַצְלוֹיֵי דִּינָא, וְכִי לָא אָתֵי לְאַצְלוֹיֵי דִּינָא מִי שְׁרֵי?

וְהָתַנְיָא: "וְשׁוֹחַד לֹא תִקָּח" מָה תַּלְמוּד לוֹמַר? אִם לְלַמֵּד שֶׁלֹּא לְזַכּוֹת אֶת הַחַיָּיב וְשֶׁלֹּא לְחַיֵּיב אֶת הַזַּכַּאי — הֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר "לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט", אֶלָּא אֲפִילּוּ לְזַכּוֹת אֶת הַזַּכַּאי וּלְחַיֵּיב אֶת הַחַיָּיב אֲמָרָה תּוֹרָה "וְשׁוֹחַד לֹא תִקָּח"!

הָנֵי מִילֵּי הֵיכָא דְּשָׁקֵיל בְּתוֹרַת שׁוֹחַד, קָרְנָא בְּתוֹרַת אַגְּרָא הֲוָה שָׁקֵיל. וּבְתוֹרַת אַגְּרָא מִי שְׁרֵי? וְהָתְנַן: הַנּוֹטֵל שָׂכָר לָדוּן — דִּינָיו בְּטֵילִין! הָנֵי מִילֵּי אַגַּר דִּינָא, קָרְנָא אַגַּר בְּטֵילָא הֲוָה שָׁקֵיל.

וַאֲגַר בְּטֵילָא מִי שְׁרֵי? וְהָתַנְיָא: מְכוֹעָר הַדַּיָּין שֶׁנּוֹטֵל שָׂכָר לָדוּן, אֶלָּא שֶׁדִּינוֹ דִּין. הֵיכִי דָּמֵי? אִילֵּימָא אַגַּר דִּינָא, דִּינוֹ דִּין? וְהָתַנְיָא: הַנּוֹטֵל שָׂכָר לָדוּן — דִּינָיו בְּטֵילִין! אֶלָּא אַגַּר בְּטֵילָא, וְקָתָנֵי: מְכוֹעָר הַדַּיָּין!

הָנֵי מִילֵּי בְּטֵילָא דְּלָא מוֹכְחָא. קָרְנָא בְּטֵילָא דְּמוֹכְחָא הֲוָה שָׁקֵיל, דַּהֲוָה תָּהֵי בְּאַמְבָּרָא דְּחַמְרָא וְיָהֲבֵי לֵיהּ זוּזָא. כִּי הָא דְּרַב הוּנָא כִּי הֲוָה אָתֵי דִּינָא לְקַמֵּיהּ, אֲמַר לְהוּ: הָבוּ לִי גַּבְרָא דְּדָלֵי לִי בַּחֲרִיקָאֵי וְאֵידוּן לְכוּ דִּינָא.

3 תענית כד.

רַב אִיקְלַע לְהָהוּא אַתְרָא, גְּזַר תַּעֲנִיתָא וְלָא אֲתָא מִיטְרָא. נְחֵית קַמֵּיהּ שְׁלִיחָא דְּצִבּוּרָא, אֲמַר "מַשִּׁיב הָרוּחַ" וּנְשַׁב זִיקָא, אֲמַר "מוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" וַאֲתָא מִיטְרָא. אֲמַר לֵיהּ: מַאי עוֹבָדָךְ? אֲמַר לֵיהּ: מֵיקְרֵי דַּרְדְּקֵי אֲנָא, וּמַקְרֵינָא לִבְנֵי עֲנֵיֵי כִּבְנֵי עַתִּירֵי. וְכֹל דְּלָא אֶפְשָׁר לֵיהּ — לָא שָׁקְלֵינָא מִינֵּיהּ מִידֵּי. וְאִית לִי פִּירָא דִּכְווֹרֵי, וְכָל מַאן דְּפָשַׁע מְשַׁחֵידְנָא לֵיהּ מִינַּיְיהוּ, וּמְסַדְּרִינַן לֵיהּ וּמְפַיְּסִינַן לֵיהּ עַד דְּאָתֵי וְקָרֵי.

4 בבא בתרא כא.

אָמַר רָבָא: סִיפָּא אֲתָאן לְתִינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן, וּמִתַּקְנַת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן גַּמְלָא וְאֵילָךְ – דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: בְּרַם, זָכוּר אוֹתוֹ הָאִישׁ לַטּוֹב – וְיְהוֹשֻׁעַ בֶּן גַּמְלָא שְׁמוֹ, שֶׁאִלְמָלֵא הוּא, נִשְׁתַּכַּח תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל. שֶׁבִּתְחִלָּה, מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אָב – מְלַמְּדוֹ תּוֹרָה, מִי שֶׁאֵין לוֹ אָב – לֹא הָיָה לָמֵד תּוֹרָה. מַאי דִּרוּשׁ? "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם" – וְלִמַּדְתֶּם אַתֶּם. הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מוֹשִׁיבִין מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת בִּירוּשָׁלַיִם. מַאי דִּרוּשׁ? "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה". וַעֲדַיִין מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אָב – הָיָה מַעֲלֶה וּמְלַמְּדוֹ, מִי שֶׁאֵין לוֹ אָב – לֹא הָיָה עוֹלֶה וְלָמֵד. הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מוֹשִׁיבִין בְּכָל פֶּלֶךְ וּפֶלֶךְ. וּמַכְנִיסִין אוֹתָן כְּבֶן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה כְּבֶן שְׁבַע עֶשְׂרֵה, וּמִי שֶׁהָיָה רַבּוֹ כּוֹעֵס עָלָיו – מְבַעֲיט בּוֹ וְיוֹצֵא. עַד שֶׁבָּא יְהוֹשֻׁעַ בֶּן גַּמְלָא וְתִיקֵּן, שֶׁיְּהוּ מוֹשִׁיבִין מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל עִיר וָעִיר, וּמַכְנִיסִין אוֹתָן כְּבֶן שֵׁשׁ כְּבֶן שֶׁבַע.

5 נדרים לו:-לז.

מִלַּמְּדוֹ מִדְרָשׁ הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת, אֲבָל לֹא יִלַּמְּדֶנּוּ מִקְרָא. מִקְרָא מַאי טַעְמָא לֹא יִלַּמְּדֶנּוּ — מִשּׁוּם דְּקַמְהַנֵּי לֵיהּ, מִדְרָשׁ נָמֵי קַמְהַנֵּי לֵיהּ! אָמַר שְׁמוּאֵל: בְּמָקוֹם שֶׁנּוֹטְלִין שָׂכָר עַל הַמִּקְרָא וְאֵין נוֹטְלִין שָׂכָר עַל הַמִּדְרָשׁ. מַאי פַּסְקָא? הָא קָא מַשְׁמַע לַן דַּאֲפִילּוּ בְּמָקוֹם שֶׁנּוֹטְלִין שָׂכָר, עַל הַמִּקְרָא שְׁרֵי לְמִשְׁקַל, עַל הַמִּדְרָשׁ לָא שְׁרֵי לְמִשְׁקַל.

מַאי שְׁנָא מִדְרָשׁ דְּלָא — דִּכְתִיב: "וְאֹתִי צִוָּה ה' בָּעֵת הַהִיא לְלַמֵּד אֶתְכֶם", וּכְתִיב: "רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה'", מָה אֲנִי בְּחִנָּם — אַף אַתֶּם בְּמִי בְּחִנָּם. מִקְרָא נָמֵי בְּחִנָּם! **רַב אָמַר: שָׂכָר שִׁימּוּר. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: שְׂכַר פִּיסּוּק טְעָמִים.**

(6) ירושלמי נדרים ד:ג

כְּתִיב רְאֵה לִימַדְתִּי אֶתְכֶם חוּקִים וּמִשְׁפָּטִים. מָה אֲנִי בְחִינָם אַף אַתֶּם בְּחִינָם. יָכוֹל מִקְרָא וְתַרְגּוּם כֵּן. תַּלְמוּד לוֹמַר חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים. חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אַתֶּם מְלַמְּדִים בְּחִנָּם. וְאֵי אַתֶּם מְלַמְּדִין בְּחִנָּם מִקְרָא וְתַרְגּוּם. וְכֵן חֲמֵיי מַתְנְיֶיתָא נָסְבִין אַגְרֵיהוֹן. אָמַר רִבִּי יוּדָן בֵּירִבִּי יִשְׁמָעֵאל. **שְׂכָר בְּטֵילָן הֵן נוֹטְלִין.**

(7) פירוש הרא"ש על בכורות פרק ד סי' ה

ומה שנהגו האידנא ללמוד בשכר.
1. אם אין לו במה להתפרנס שרי.
2. ואפי' יש לו אם הוא בטילה דמוכח שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו...
3. ובקטנים שרי משום שכר שימור
4. או פיסוק טעמים
ירושלמי בנדרים שם וכן חמי מתניין נסבין אגריהון. א"ר יודן ברבי ישמעאל שכר בטילה הן נוטלין.

(8) רמב"ם משנה תורה הלכות תלמוד תורה א:ג

וְחַיָּב לִשְׂכֹּר מְלַמֵּד לִבְנוֹ לְלַמְּדוֹ. וְאֵינוֹ חַיָּב לְלַמֵּד בֶּן חֲבֵרוֹ אֶלָּא בְּחִנָּם. מִי שֶׁלֹּא לִמְּדוֹ אָבִיו חַיָּב לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ כְּשֶׁיַּכִּיר שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ה א) "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹתָם". וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּכָל מָקוֹם שֶׁהַתַּלְמוּד קוֹדֵם לַמַּעֲשֶׂה מִפְּנֵי שֶׁהַתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה וְאֵין הַמַּעֲשֶׂה מֵבִיא לִידֵי תַּלְמוּד:

(9) רמב"ם משנה תורה הלכות תלמוד תורה ג:י

כָּל הַמֻּשָּׂם עַל לִבּוֹ שֶׁיַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלֹא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וְיִתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה הֲרֵי זֶה חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם וּבָזָה אֶת הַתּוֹרָה וְכִבָּה מֵאוֹר הַדָּת וְגָרַם רָעָה לְעַצְמוֹ וְנָטַל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם הַבָּא. לְפִי שֶׁאָסוּר לֵהָנוֹת מִדִּבְרֵי תּוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה. אָמְרוּ חֲכָמִים (משנה אבות ד:ה) "כָּל הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תּוֹרָה נָטַל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם". וְעוֹד צִוּוּ וְאָמְרוּ (משנה אבות ד:ה) "אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶן וְלֹא קַרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהֶן".

(10) פירוש המשנה לרמב"ם אבות ד:ה

אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוואה מפני שהיא מבוארת ולדעתי ג"כ שדברי בה לא יאות לרוב חכמי התורה הגדולים ואפשר לכולן חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשגיח לקודמים או לנמצאים. דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קורדום לחפור בו כלומר לא תחשבהו כלי לחיות בו ובאר ואמר כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מן העולם פירוש מחיי העולם הבא והתעוותו בני האדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גיום ונתלו בפשטי הדברים שלא יבינום ואני אפרשם.

(10) פירוש המשנה לרמב"ם אבות ד:ה (המשך)

וקבעו להם חוקים על יחידים ועל קהלות והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחוייב וראוי שיעזרו חכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתן אומנותן וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל שאנחנו כשנעיין בדברי רז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לישיבות הנכבדות והיקרות ולא לראשי גליות לא לדייניהם ולא למרביצי התורה ולא לא' מהגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם אבל נמצא בכל דור ודור בכל קהלותיהם שהיה בהן עני בתכלית עניות ועשיר גדול בתכלית העושר וחלילה לי לחשוד הדורות ההם שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה כי אמנם העני ההוא אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ופנינים אלא שלא היה רוצה אבל היה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס בה אם בריוח אם בדוחק והיה בז למה שבידי אדם כי התורה מנעתו מזה. וכבר ידעת שהלל הזקן היה חוטב עצים והיה לומד לפני שמעיה ואבטליון והיה עני בתכלית העניות ...ואין ספק למשכיל שאילו היה מורה לאנשי דורו ליהנות מהן לא היו מניחין אותו לחטוב עצים. ור' חנינא בן דוסא שיצאה בת קול ואמרה כל העולם [כלו] אינו נזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש ולא היה מבקש מבני אדם. וקרנא היה דיין בא"י והוא הוה דלי דולא וכשהיו באין בעלי הדין לפניו היה אומר תנו לי מי שידלה במקומי או תנו לי כדי בטילתי ואדון לכם. ולא היו ישראל שבדורם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים ולא מצאנו חכם מן החכמים שהיה מגנה אנשי דורו על שלא היו מעשרים אותם... אבל הם בעצמם היו חסידים מאמינים האמת לעצמם... ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם והיו רואים שלקיחתו היה חלול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יחיה בהם אדם ותתבזה בעיניהם ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה

(11) נספח משנה (רבי יוסף קארו) על הרמב"ם משנה תורה הלכות תלמוד תורה ג:י

...וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום **"עת לעשות לה' הפרו תורתך"** שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת ח"ו ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר: